

Röportaj: Doç. Dr. Özlem Genç

*Ondokuz Mayıs Üniversitesi Öğretim Üyesi

1- Öncelikle yoksul kavramından ve dilencilerin toplum içindeki oranından bahsedelim hocam. Orta Çağ Avrupası'na dair kitaplarda yoksullardan ya da dilencilerden pek bahsedilmiyor, hatta belki dilencilerle ilgili hiçbir şey yazılmıyor. Bunun sebebi toplum içerisinde az olmaları mı?

Aslında hayır, sayıları az değildi. Orta Çağ nüfusunun yaklaşık %20'si yoksul ve evsizdi. Bunların bir kısmı iş ya da sadaka bulabilmek için Avrupa'nın yollarında dolaşıyor ve ölmek için yol kenarındaki bir çitin altına kıvrılıyorlardı. Ayrıca gözleri çökük, gözbebekleri boş olan görme engelliler, felçliler, guatr hastalığı nedeniyle boğazında şişlik olanlar, topallar, sakat ve kamburlar çoktu. Her yerde bulunmalarına rağmen, tarihçiler tarafından ihmal edilmişlerdir. Çünkü konuyu doğrudan ele alan birincil kaynak bulunmamaktadır. Latince metinlerde ancak bilgi kırıntılarına rastlayabiliyoruz. Dilencilik ihtiyaç olması durumunda yasal olarak yapılan bir işti. Böyle olmak zorundaydı. Fiziksel yetersizlik ya da zayıflık bu nedenlerden biri olabilirdi.

Yoksul kavramına gelince Orta Çağ Avrupası'nda yoksul dediğiniz zaman çok kapsamlı bir kavramdan bahsetmiş olursunuz. Çünkü bu dönemde çocuk, hasta, yaşlı, hacı, dul, yetim, engelli, mahkum ve esirler de bu kategoriye dahil edilmektedir. Onlar için hastane ve cemaatler kurulmuş, düzenli olarak yiyecek, giyecek ve para dağıtılmaya çalışılmış, manevi destek sağlanmıştır. Tembellelere, serserilere ve sahte dilencilere karşı ise muazzam bir tepki vardır.

2- Birincil kaynak olarak verebileceğiniz bir örnek var mı?

Tabii ki, 806'da Nimwegen'de yayımlanmış bir kanunnameyi örnek verebilirim. Burada Şarlman, kendine sadık olanlara, kendi bölgelerinin fakirleri ile ilgilenmeleri, onları beslemeleri, bu kişilerin başka bir yere dilenmek için gitmemeleri konusunda talimat veriyor. Aynı maddede elleriyle çalışabilecek durumda olan ama bunu istemeyenlere sadaka verilmesini de yasaklıyor. (de mendicis qui per patrias discurrunt volumus, ut unusquisque fidelium nostrorum suum pauperem de beneficio aut de propria familia nutriat, et non permittat aliubi ire mendicando; et ubi tales inventi fuerint, nisi manibus laborent, nullus eis quicquam tribuere praesumat)

Başka bir örnekte oğlu Dindar Louis 820'de yayımladığı kanunnamesinde dilenciler ve fakirleri gözetmek için yetkililer atanmasını emretmekte, böylece onların arasında sahtekârların barınamayacağını düşünmektedir. (ut super mendicos et pauperes magistri constituatur qui de eis magnam curam et providentiam habeant, ut ... simulatores inter eos se celare non possint)

3- Peki bu dönemde ne tip yoksullar vardı?

Yoksullar genel olarak üç gruba ayrılıyorlardı. Fiziksel olarak yetersiz olanlar grubunda zihinsel engelliler, görme ve işitme engelliler, yaşlılar, vücudu deforme olanlar (kamburlar gibi), bir şekilde sakatlanmış olanlar, cüzzamlılar, epilepsi hastaları ve duygusal olarak rahatsız olanlar vardı.

Sosyal açıdan gruplandırılanlar arasında korunmasız dullar, öksüz ve yetimler, sabıkalılar, sakat kalmış askerler (bunların sayısını tam olarak bilmek imkânsızdır), yaşlı kadınlar ve ahlaksız bir iş yaptıkları kabul edilen hayat kadınları vardı.

Ekonomik açıdan yoksul olanlar ise tarımsal ve ticari devrimler sonrası evsiz, topraksız kalanlardı. Bu grup diğerlerine göre belki de en kalabalık olandı ve çağın geç dönemlerinde sayıları artmaya devam etti. Tarım teknolojisindeki gelişmeler hem üretimi hem de verimliliği artırdı. Bu, daha büyük bir nüfusun, daha az sayıda insan tarafından desteklenebileceği anlamına geliyordu. Orta Çağ tarımının genişlemesi sınırına ulaştığında, işsizlerin yerleşebileceği yeni topraklar kalmamıştı ve kalıcı olarak yoksul hale geldiler.

Başka bir açıdan bakacak olursak açlıktan, giysi eksikliğinden, parasızlıktan yoksul olanlar vardı. Bunlara ek olarak kazalar ya da felaketler nedeniyle bu duruma düşenler de vardı. Haçlı Seferleri, feodal sistemin çöküşü, savaşlar, veba salgını, coğrafi keşifler insanların hayat standartlarını yerle bir eden önemli olaylardı. Ayrıca Orta Çağ Avrupası'nda yoksul denince akla engelliler, dullar, öksüz ve yetimler, çıbanı olanlar, akıl hastaları, köle ya da esir olanlar, gezginler de gelmelidir.

4- Orta Çağ Avrupası'nda da günümüzdeki gibi sahtekâr dilenciler var mıydı? Bunlara nasıl davranılıyordu?

Elbette vardı. Bazı dilenciler soyunur, kıyafetlerini saklar ve soyulmuş gibi davranırdı. Bazıları, kasaba halkından veya kiliseden sadaka almak için balmumundan veya çiğ sakatattan çıbanlar ya da şişlikler yapar, bunları vücutlarına yapıştırarak hasta insanları taklit ederlerdi. Orta Çağ tarzı bir tür duygu sömürsü.

Her ne kadar Orta Çağ halkının onda bir oranında kiliseye verdiği verginin bir kısmı, bazı bölgelerde yerel yoksullara yardım etmek için kullanılsa da, çalışabileceklerine karar verilen dilenciler ve serserilere çoğu kez çok sert davranılıyordu. Bu kişiler kırbaçlanabiliyor hatta asılatabiliyordu. Dilencileri çalışmaya zorlamak için her türlü çaba gösterildi ancak çalışmayanlar dilencilik yapacaklarsa bir dilenci ruhsatı taşımak zorundalardı. Bazı yerlerde çalışabilecek durumda olan ama çalışmayı reddedenlerin "V" harfi ile damgalandığı da söylenmektedir.

Jacques Bellange, The Beggar)

5- Kaynaklarda bu konuda bilgiler var mı?

Sahtekâr dilencilerden özellikle geç dönem kaynaklarında bahsedilmektedir. 1370'lerden beri Londra'daki mahkemeler, hile ve yalanlarla sadaka isteyen sahte dilencilerin davalarına bakıyordu. Sağlıklı dilencilere kırbaçlama, kulak kıkırdağının dağlanması ya da denizaşırı sürgün gibi cezalar verilebiliyordu.

Daha özel örnekler vermek gerekirse 1355'te Londra'da John Sharryngworth, usta sahtekâr bir dilenciydi. Fakir ve hasta gibi davranarak ekmek için yalvarıyor, insanları aldatıyordu. Bu suç için Londra belediye başkanı, belediye meclisi üyeleri ve şerifler tarafından verilen ortak kararlar cezaya çarptırıldı. Dilenme izinleri sıkı bir şekilde kontrol ediliyordu. 1367'de Londra yetkilileri şehre giren cüzamlılara da kapsamlı bir yasak getirmeye çalıştı.

Başka bir örnekte Ekim 1380'de Londra'daki yetkililer, iki dilenci, Yorkshire'dan John Ward ve Somerset'ten Richard Lynham'ın, korkunç ve anlaşılmaz sesler çıkararak, ellerini ve ayaklarını işaretler yapmak için kullanarak şehirde dolaştıklarını kaydetti. Bu şekilde, işaret diliyle insanlara, hırsızlar tarafından saldırıya uğrayan ve sadece mallarından değil dillerinden de mahrum bırakılan tüccarlar olduklarını anlatıyorlardı. İddialarını doğrulamak için, yanlarında soyguncuların işkence aletleri olarak sundukları demir kanca ve maşa taşıyorlardı. Hatta insanlardan dillerinin kesilmiş olduğundan emin olmaları için ağızlarına bakmalarını istiyorlardı. Sahtekârlık yaptıkları ortaya çıktığında, kanıt olarak gösterdikleri kesik dillerden birinin bir deri parçası olduğu anlaşıldı. Bu suç karşısında onlara verilen ceza her birinin üç ayrı günde, bir saatliğine, dolandırıcılık araçları boyunlarından sarkıtılarak teşhir edilmesi oldu. Bu ceza bu tür suçlar için alışılmadık derecede ağır bir ceza idi.

23 Kasım 1381'de, Londra'nın yeni belediye başkanı, bir önceki ay göreve gelen Northamptonlı John, sahtekâr dilencilere karşı bir bildiri yayınladı ve bu tür dolandırıcı dilencilerin tutuklanmasını emretti. Daha önceki gün, 22 Kasım 1381'de, aynı belediye başkanı, "sağlıklı olmasına ve bir işyerinde çalışarak geçimini sağlayabilecek kapasitede olmasına rağmen sakatlık numarası yaptığı iddiasıyla" Adam Ryebred adlı bir dilencinin yargılanmasına neden olmuştu. Soyadı ya da takma adının çavdar ekmeği anlamına gelmesi yargılamada kullanılan bir unsurdu. Çünkü çavdar ekmeği, fakirlerin normalde karşılayabileceğinden daha pahalı bir ekmektir, bu yüzden mahkemeye göre, takma adı onun şüphe uyandıran yaşam tarzını yansıtıyordu. Adam'ın vücudunun fiziksel incelemesi, onun engelli olmadığını ortaya çıkardı. Kaynakların belirttiği şekliyle, Adam Ryebred'in "gerçek dilencileri ve yoksulları aldattığı ve halkı aldattığı" söylendi.

6- Kıta Avrupası'nda durum nasıldı?

Kıta Avrupası'nda dilencililiği düzenleyen ve dilenci türlerini kategorize eden ilk üç Alman şehri Nürnberg, Augsburg ve Constance idi. En eski dilenci yasası Nürnberg'de 1370'de ilan edildi. Buna göre kiliselerin dışında yapılan her türlü dilencilik yasaklandı, başka yerlerde dilenmek isteyenler ise tıpkı Yahudi ve cüzamlılarda mecbur olduğu gibi, özel bir işaret ya da sembol taşıyacaktı ve kayıtlı olmaları şart olacaktı. Bir görevli, yılda iki kez dilencilerin muhtaçlık durumlarını kontrol edecek, yabancı dilencilerin şehirde üç gün kalmasına izin verilecek, ayrıldıklarından sonra bir yıl şehre giremeyeceklerdi.

İlk Alman dilenci yasalarının çoğu, hangi insanların dilenebileceğini ve bunu nerede yapabileceklerini düzenlemeye çalışmıştır. Serseriliği ve başıboş dilencileri suç haline getirme girişimleri, genellikle evsiz insanları (veya sıklıkla adlandırıldıkları şekliyle serserileri) ahlaksız davranışlarla ilişkilendirirdi. Düzenlenen bildirimler onları çalışarak geçimini sağlayabilecek ve çalışmayan insanlar olarak nitelendiriyordu. Otoritelere göre bu aylak kişiler yerleşik nüfusun suçlarının nedeni bile olabilirdi. Bu kategoride kadınların varlığı dikkat çekmektedir. Erkekler tarafından yönetilmeyen ve şehirde istedikleri

zaman hareket etmekte özgür olan evsiz kadınlar, cinsel gelenekleri ihlal ediyorlardı ve halk onların aylaklığından rahatsız oluyordu.

Regensburg'da hasta taklidi yapan erkek dilenciler ve hamile taklidi yapan kadın dilenciler cezalandırılıyordu. Bazı dilencilere ortak dualar ezberletiliyor, okuyamayanlar şehirden çıkarılıyordu. Zihinsel sorunu nedeniyle ezberleyemeyenlere ise öğretilmeye çalışılıyordu. Bu şekilde gerçek ve sahte dilencileri ayırt etmeye çalışan şehir yönetimi, dilencilerin de ahlaki ve dini gelişimine önem veriyordu.

7- Daha geri gidersek Roma İmparatorluğu'na dair örneğimiz var mı hocam?

Evet var. Roma İmparatorluğu'nun özellikle son döneminde yabancı halklarla yapılan savaşlar kırsal alanda yaşayan mal sahiplerini topraklarından etmiş ve kalabalıklar halinde şehirlere yerleşmeye zorlamıştır. Bu zamana kadar Roma şehirlerinde dilenci görmeniz pek olası değildir ama bu zamandan sonra sayıları artmaya başlamıştır. İmparatorluğun zayıflaması bu sayıyı artıran en önemli etkidir.

Doğu Roma'dan da bir örnek vereyim. 382'de İmparator Theodosius Konstantinopolis'te dilencilerin kontrol edilmesi için emir vermiş hatta yasa çıkartmıştır. Amacı gerçekten hasta olanlarla sağlıklı olup dilenenleri birbirlerinden ayırmaktır. Yapılan incelemeler sonunda herhangi bir bedensel engeli ya da rahatsızlığı olmadığı halde dilencilik yapanlar, kendilerini ihbar edenlerin kölesi haline getirileceklerdir. (Imperatoris Theodosii Codex, liber quartus decimus, 14.18.0. De mendicantibus non invalidis) 6. yüzyılda Justinianus döneminde yapılan bir yasal düzenleme ile de çalışabilen fakirlerle çalışamayan fakirler arasında bir ayırım yapılmıştır.

8- Peki bu sahte dilenciler insanları inandırmak için neler yapıyordu, ne kılığına giriyorlardı?

Yaptıkları şeyler çok çeşitli idi. 1343'te sahtekâr dilenciler dokuza ayrılıyordu: Epilepsi hastası taklidi yapanlar, bir akrabasını öldürdüğü için ceza çektiğini söyleyenler, hasta taklidi yapanlar, rahip kıyafetleri giyenler, Roma'ya giden hacılar gibi giyinenler, hasta keşiş numarası yapanlar, hacı gibi giyinenler, zihinsel bir hastayı taklit eden kadın dilenciler, vaftiz edilmiş Yahudi olduğunu söyleyenler. 1450 civarında bu sayı 26'ya, 1485'te 43'e çıkmıştır. Bunlardan farklı olarak bazı dilenciler, yoldan geçenlerin şefkatini uyandırmak için kendilerini veya çocuklarını yaralayabiliyorlardı.

9- Dilenirken çocuklarını da mı kullanıyorlardı, bugünkü gibi mi?

Evet bugünkü gibi kullanıyorlardı. Çocukları tasvir eden Orta Çağ elyazmaları nispeten nadir olsa da, Luttrell Mezmuru bize genç bir dilencinin hayatının tasvirini sunmaktadır. Orta Çağ Avrupası'nda bir aile fakirse sadaka için yalvarmak hayatta kalma meselesiydi. Dilenerek geçinmek yetersiz bir yaşam sağladığı için, çocuk muhtemelen gününün çoğunu sadaka arayarak geçiriyordu. Döneme ait bir kayıttan, engelli bir çocuk ve babasının, Hereford'daki St. Thomas Cantilupe'un tapınağına hac ziyareti yapmak için yeterli parayı toplamadan önce, Londra'da, on yıl boyunca birlikte dilendikleri anlaşılmaktadır. Çocukların dilenmesinde el arabası önemli bir yer işgal etmektedir. Gerçek ya da sahte engelli bir dilenci çocuğun hareketliliği bu vasıtayla sağlanmakta ve elde edilen sadaka daha çok olmaktadır. Ayrıca sakat doğan çocuklarını kullanarak köy köy gezen ve dilenen ebeveynler de mevcuttu.

14. yüzyılda yazılan eserlerde bazı dilenciler kendi ya da başkalarının çocuklarını daha bebekken alıp, bunların sırtlarını ya da uzuvlarını kırdıkları ve bu şekilde dilenmek için kullandıkları gerekçesiyle suçlanmaktadırlar.

15. yüzyılda kayıtlar daha vahimdir. Bir mahkeme kaydından öğrendiğimiz kadarıyla, içerisinde dilenci, katil ve hırsızların da olduğu bir çete yakalanmış ve bu çetenin küçük çocukları kaçırma ve onları profesyonel dilencilere dönüştürme konusunda uzmanlaştıkları anlaşılmıştır.

Bir El Yazmasında, Çocuğuyla Birlikte Dilenen Dilenci Tasviri (The Rutland Psalter)